

Mateusz Szuba

Możni z ziemi białogardzkiej i słupskiej w otoczeniu księcia gdańskiego Wacława II¹

Celem niniejszej pracy jest podsumowanie dotychczasowych ustaleń na temat pochodzenia, roli i składu osobowego otoczenia księcia gdańskiego Wacława II, ograniczonego do ziemi słupskiej i białogardzkiej². Artykuł dotyczyć będzie wszystkich osób pojawiających się u boku władcy z powyższych obszarów, na co pozwala ich niewielka liczba. Zakres czasowy wyznaczają kariery poszczególnych postaci oraz w niektórych przypadkach ich potomków, przez co wykraczać on będzie niekiedy poza samo panowanie Wacława II (1266–1270).

Podstawę ustaleń stanowi analiza dokumentów dynastów wschodniopomorskich³. Skład otoczenia Wacława II wymieniają trzy z pięciu aktów wystawionych przez tego władcę w okresie jego rządów oraz dyplom brata Mściwoja II, wydany jednak za zgodą księcia gdańskiego i w jego dzielnicy⁴. Informacje na temat roli i karier poszczególnych osób oraz kontekstu politycznego dają również wcześniejsze i późniejsze dokumenty Sobiesławiców, a także źródła z okresu krzyżackiego⁵ i fragmentarycznie przekazy rocznikarskie⁶.

Temat otoczenia władców wschodniopomorskich był już wielokrotnie podejmowany, głównie przy okazji badań nad administracją urzędniczą i kościelną tego obszaru⁷, rolą

¹ Artykuł niniejszy stanowi zmienioną i poszerzoną wersję podrozdziału przygotowanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Błażeja Śliwińskiego pracy magisterskiej *Wacław II, książę gdański (1233/38 – 9 V 1271)*, Gdańsk 2016, oraz referatu wygłoszonego w ramach konferencji „Gdańskie spotkania z historią. Przywódcy i ich najbliższe otoczenie” (11–12 grudnia 2015 r.).

² Używane terminy odnoszą się w zasadzie do obszarów historycznych kasztelanii: słupskiej, rozciągającej się w przybliżeniu pomiędzy wododziałem Wieprzy i Słupi a rzeką Łebą, oraz sąsiadującej z nią kasztelanii, której siedzibą była Białogarda nad Łebą. Wschodnią rubież tej ostatniej stanowiła z kolei rzeka Piaśnica, zob. J. Spors, *Podziały administracyjne Pomorza Gdańskiego i Sławięsko-Słupskiego od XII do początku XIV w.*, Słupsk 1983, s. 89–91, 132–139, 142–143, 147–149.

³ *Pommerellisches Urkundenbuch*, bearb. v. M. Perlbach, Danzig 1882 (dalej: PU).

⁴ PU 222 (Świecie, 1 sierpnia 1267 r.), 232 (Gdańsk, 17 maja 1268 r.), 235 (Gdańsk, 9 października 1268 r.), 239 (Słupsk, 3 maja 1269 r.).

⁵ *Preussisches Urkundenbuch*, Bd. 3, Lfg. 2, Hrsg. H. Koeppen, Marburg 1958 (dalej: PrU III/2); *Preussisches Urkundenbuch*, Bd. 4, Hrsg. H. Koeppen, Marburg 1960 (dalej: PrU IV).

⁶ Dokładne źródła niżej.

⁷ J. Spors, *Urzednicy terytorialni i nadworni na Pomorzu Gdańskim i Sławięsko-Słupskim w XII i początku XIV wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1981, t. 33, z. 2, s. 31–65; J. Spors, *Urząd wojewody na Pomorzu Gdańskim do początków XIV w.*, „Słupskie Prace Humanistyczne” 1985, nr 4, s. 15–30; *Urzednicy Pomorza Wschodniego do 1309 roku. Spisy*, oprac. B. Śliwiński, Wrocław 1989.

polityczną działających w niej osób⁸, dziejami poszczególnych ziem⁹, rodów¹⁰ i kancelarii¹¹, a ostatnio także działalności poszczególnych książąt¹². Dokonano przy tym wielu szczegółowych ustaleń dotyczących konkretnych postaci poprzez zebranie i powiązanie skąpych informacji źródłowych. Dlatego też często ustalenia te mają charakter hipotezy. Pojawia się więc potrzeba ponownego zebrania danych oraz odniesienia ich do wypracowanych w międzyczasie nowych koncepcji.

W celu właściwego ujęcia problemu zostaną najpierw ukazane uwarunkowania polityczne powstawania i działalności omawianego grona, sięgające rządów Świętopełka, a doprowadzone do momentu objęcia władzy przez Wacława II. Następnie przybliżona zostanie kwestia znaczenia i pochodzenia wymienianych w źródłach, poszczególnych przedstawicieli tego środowiska, w celu późniejszego ukazania i wyjaśnienia ich postaw w okresie wojny domowej na tle zebranych w tym miejscu informacji oraz funkcjonujących w literaturze koncepcji na ten temat.

Wacław II był młodszym synem księcia wschodniopomorskiego Świętopełka z dynastii Sobiesławiców¹³. Po śmierci ojca w 1266 r. objął rządy w północnej części państwa, z pewnością w dzielnicy gdańskiej. Przyjmuje się także, choć jest to kwestia dyskusyjna, że pod jego władzą znalazła się ziemia słupska i sławieńska. Ponadto swoje własne księstwa posiadali wtedy: starszy brat Wacława II Mściwoj II, władający w Świeciu nad Wisłą, oraz ich stryj Sambor II, pan ziemi lubiszewsko-tczewskiej. Niejasna pozostaje sytuacja dzielnicy z siedzibą w Białogardzie nad Łebą, nie wiadomo bowiem, kiedy swych praw do niej zrzekł się Racibor, w końcowym okresie praktycznie w pełni zależny od swego brata Świętopełka¹⁴.

Osoby związane z ziemią słupską i białogardzką pojawiają się już w otoczeniu Świętopełka. Przedstawiciele pierwszego z obszarów, w osobach lokalnych urzędników, występują najwcześniej przy okazji czynności wspomnianego władcy datowanych na lata

⁸ Najważniejsze: K. Jasiński, *Wojna domowa na Pomorzu Gdańskim w latach 1269/70–1272 (ze szczególnym uwzględnieniem roli rycerstwa i możnowładztwa)* [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej*, t. 3, pod red. S.K. Kuczyńskiego, Warszawa 1985; J. Spors, *Jeszcze o roli politycznej możnowładztwa na Pomorzu Gdańskim w czasach Mściwoja II*, „Rocznik Słupski” 1990–1991 (wyd. 1992), s. 132–148; B. Śliwiński, *Rola polityczna możnowładztwa na Pomorzu Gdańskim w czasach Mściwoja II*, „Zeszyty Naukowe UG. Rozprawy i Monografie” 1987, nr 86; B. Śliwiński, *O kasztelanie sławieńskim Witku, urzędnikach pomorskich i zjeździe w Nakle*, „Rocznik Słupski” 1990–1991 (wyd. 1992), s. 114–131.

⁹ F. Schultz, *Geschichte des Kreises Lauenburg in Pommern*, Lauenburg 1912.

¹⁰ Dokładna literatura niżej.

¹¹ A. Gut, *Średniowieczna dyplomatyka wschodniopomorska: dokumenty i kancelarie Pomorza Wschodniego do 1309 roku*, Szczecin 2014.

¹² Dla omawianego tematu szczególnie: B. Śliwiński, *Mściwoj II (1224–1294). Książę wschodniopomorski (gdański)*, Warszawa 2016.

¹³ O Wacławie II: B. Śliwiński, *Poczet książąt gdańskich. Dynastia Sobiesławiców w XII–XIII wieku*, Gdańsk 1997, s. 53–55; E. Rymar, *Rodowód książąt pomorskich*, wyd. 2, Szczecin 2005, s. 274–275.

¹⁴ J. Spors, *Podziały administracyjne...*, s. 283–288 (tam też starsza literatura); B. Śliwiński, *Książę białogardzki Racibor*, „Biuletyn Historyczny Lęborskiego Bractwa Historycznego i Muzeum w Lęborku” 2003, nr 21, s. 38–45; B. Śliwiński, *Układ księcia wschodniopomorskiego Mściwoja II z margrabiami brandenburskimi w Choszczynie w 1269 r. Powrót problemu* [w:] *Mieszczanie, wasale, zakonnicy*, pod red. B. Śliwińskiego, *Studia z Dziejów Średniowiecza*, nr 10, Malbork 2004, s. 278–282; B. Śliwiński, *Mściwoj II...*, s. 102–104.

30. i 40. XIII w., a także obok możnych z ziemi gdańskiej¹⁵. W latach 50. dołączyli do nich reprezentanci dzielnic białogardzkiej¹⁶. Badacze zgodnie wskazują, że w tym okresie rycerstwo na analizowanych terenach przechodziło na bardziej wpływowe stanowiska w bliskim, gdańskim otoczeniu Świętopelka. Błażej Śliwiński zjawisko to uznaje za skutek świadomej polityki tego władcy, który na przełomie lat 40. i 50. postanowił się wspomóc właśnie możnymi z wcześniej opanowanych przez siebie na zachodzie ziem: słupskiej i sławieńskiej. Służyłoby to umocnieniu zdobyczy oraz uzyskaniu miejscowego poparcia w perspektywie konfliktu z książętami zachodniopomorskimi z dynastii Gryfitów: księciem szczecińskim Barnimem I i księciem dymińskim Wacławem III, którzy dążyli do odzyskania tych terenów. Przejawem takiego podejścia miał być m.in. pokój zawarty w 1253 r. z zakonem krzyżackim. Osiągnięcie znaczącej pozycji przez wspomnianych możnych mogło ponadto wynikać z ich lepszej sytuacji materialnej oraz pochodzenia z rycerstwa zachodniopomorskiego, które posiadało większe doświadczenie we wpływaniu na władzę książęcą niż panowie wschodniopomorscy. Z opisaną wyżej teorią dotyczącą kierunku polityki Świętopelka zgadzał się Józef Spors, wskazywał jednak na słabe oparcie źródłowe tezy o słupskim bądź sławieńskim pochodzeniu najbliższych współpracowników władcy. Twierdził przy tym, że posady urzędnicze otrzymywali zazwyczaj miejscowi, a nie osoby z innych ziem¹⁷.

Za przedstawicieli omawianych ziem w otoczeniu Wacława II historycy uznają następujące osoby, występujące w dokumentach z okresu jego panowania:

1. PU 222. Świecie, 1 sierpnia 1267 r. (układ pokojowy Wacława II z zakonem krzyżackim) – *Dobegneo palatino* (palatyn gdański), *Johanne castellano* (kasztelan gdański);
2. PU 232. Gdańsk, 17 maja 1268 r. (przywilej Wacława II dla Lubeczan) – *Dobegnews palatinus* (palatyn gdański), *Hermannus [...] capellani nostri* (kanonik gdański);
3. PU 235. Gdańsk, 9 października 1268 r. (potwierdzenie przez Wacława II nadań dla klasztoru cystersów w Bukowie Morskim w ziemi sławieńskiej) – *Dubignowe woiwoda*, *Hermannus sacerdos* (kanonik gdański), *Ratislaus de Glouezit* (Głowczyce w ziemi słupskiej) *et Michael prepositus de Saulin* (prepozyt z Salina w ziemi białogardzkiej);
4. PU 239. Słupsk, 3 maja 1269 r. (potwierdzenie przez Mściwoja II nadań dla klasztoru w Bukowie, poświadczone przez Wacława II) – *Christianus capellanus in Castro Stolpis* (kapelan grodowy w Słupsku) *et Hermannus capellanus in civitate ante castrum predictum* (kapelan w osadzie/mieście w Słupsku), *Swensa camerarius* (podkomorz słupek), *Petrus pincerna* (cześnik słupek), *Pacozlaus Nemizon et frater eius Miritzlaus*¹⁸.

¹⁵ B. Śliwiński, *Rola polityczna możnowładztwa...*, s. 24–29; *Urzednicy Pomorza Wschodniego...*, s. 11, przypis 14.

¹⁶ PU 168 (uznawany za fałszykat formalny z autentyczną listą świadków i nadaniem, zob. A. Gut, *Średniowieczna dyplomatyka...*, s. 282–283).

¹⁷ B. Śliwiński, *Rola polityczna możnowładztwa...*, s. 29–38, 41–42, 109–110; B. Śliwiński, *O kasztelanie...*, s. 122–125; J. Spors, *Jeszcze o roli...*, s. 138–139, 141–143.

¹⁸ Opisy źródeł na podstawie adnotacji wydawcy przy poszczególnych dokumentach (PU, s. 180, 187, 189).

Jak widać, powiązanie z ziemią słupską lub białogardzką określono bezpośrednio tylko w przypadku dziesięciu osób. Wobec pozostałych uzasadnia się je w sposób pośredni na podstawie innych wzmianek źródłowych. W celu wyjaśnienia tych kwestii i określenia stanu wiedzy na temat otoczenia Warcisława II zostaną poniżej podsumowane oraz ponownie przeanalizowane informacje i wnioski dotyczące poszczególnych postaci.

W trzech dokumentach występuje Dobiegniew¹⁹. Pełnił on funkcję wojewody-palatyna gdańskiego, czyli najwyższego urzędnika dworskiego w danej dzielnicy, odgrywał więc znaczącą rolę u boku władcy. Śliwiński uznał go także za czołowego reprezentanta wspomnianej wyżej, hipotetycznej, wpływowej grupy możnowładztwa słupskiego, który sprawował swój urząd już za czasów Świętopełka. Wskazywać ma na to szereg przesłanek. Dobiegniew był m.in. jedynym świadkiem dokumentu wspomnianego księcia z datą 1205 r. Pomimo uznania tego dyplomu za niewątpliwie falsyfikat z początku XIV w. powyższy badacz przyjmuje, że obecność w dokumencie imienia Dobiegniewa świadczy zarówno o jego związkach z zachodnimi obszarami państwa wschodniopomorskiego, jak i roli u boku księcia²⁰. Być może już w latach 50. objął on urząd wojewody po Gniewomirze (występującym w dokumentach po raz ostatni w 1248 r.) w wyniku opisanych wyżej zmian politycznych²¹. Pochodzenie i znaczenie Dobiegniewa potwierdzałyby także uznanie go za potomka wojskiego słupskiego Bezdziada, prawdopodobnie urzędującego w latach 40. XIII w. Na pokrewieństwo wskazywałoby liczne występowanie obydwu tych imion w kujawskim rodzie Kotwiców, z którym badani urzędnicy mogli być powiązani. Ród ten, przypuszczalnie wywodzący się z Pomorza, pojawia się po raz pierwszy w latach 70. XIII w. Mógł on przybyć na Kujawy w wyniku sojuszu Świętopełka z księciem Kazimierzem z lat 1258–1266. Pochodzenie zaś Bezdziada z ziemi słupskiej byłoby zgodne z polityką Świętopełka, promującego miejscowe rycerstwo²².

Według Śliwińskiego wskazanej możliwości nie musi stać na przeszkodzie późniejsza obecność potomków Bezdziada w ziemi białogardzkiej. Pojawiającego się w latach 1283–1287 miejscowego wojewodę Dobiegniewa uznaje on za syna omawianego wcześniej palatyna, przyjmując za niemożliwe tak długą aktywność drugiego z wymienionych, działającego przeciw zdaniam tego badacza na dworze Świętopełka. Wśród świadków dokumentów Mściwoja II Dobiegniew nie występuje aż do 1283 r. Nie należał więc do współpracowników przeciwnika politycznego swego patrona bezpośrednio po wojnie do-

Tytuły według opracowań przy poszczególnych postaciach.

¹⁹ PU 222, 232, 235.

²⁰ PU 13; B. Śliwiński, *O kasztelanie...*, s. 122; B. Śliwiński, *Dobiegniew* [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1, pod red. S. Gierszewskiego, Gdańsk 1992, s. 331–332; J. Spors, *Problem autentyczności dokumentu Świętopełka rzekomo z 1205 r.*, „Rocznik Słupski” 1980, s. 57–58, 65–67; A. Gut, *Średniowieczna dyplomatyka...*, s. 266–267.

²¹ PU 104; B. Śliwiński, *O kasztelanie...*, s. 122–123; *Urzędnicy Pomorza Wschodniego...*, s. 39.

²² PU 54, 56 (o autentyczności zob. przypis 25); B. Śliwiński, *Rycerstwo a biskupstwo włocławskie w XIII w.*, „Zapiski Historyczne” 1984, t. 49, z. 4, s. 30–31, przypis 127; B. Śliwiński, *Rola polityczna możnowładztwa...*, s. 82–83, 161–162; B. Śliwiński, *Możni ziemi słupskiej w poł. XIII w. Niedokończona polemika z Józefem Sporem* [w:] *Pomorze słowiańskie i jego sąsiedzi*, pod red. J. Hauzińskiego, Gdańsk 1995, s. 25–26; J. Karczewska, *Ród Kotwiców na Kujawach w średniowieczu*, „Genealogia” 2002, t. 14, s. 19–30.

mowej i prawdopodobnie został przez niego odsunięty, albo też sam się udał na Kujawy, szukając schronienia u spokrewnionych Kotwiców. Dopiero Dobiegniew młodszy powróciłby do łask księcia. Ponadto Dobiegniew już jako wojewoda białogardzki w 1284 r. ofiarował klasztorowi w Żarnowcu Kartoszyno, będące posagiem jego wstępującej w szeregi tamtejszych cysterek córki. Zdaniem wspomnianego badacza istniałby tutaj związek z przeprowadzoną w tym samym roku przez Mściwoja II sprzedażą wsi Brzyn i Godętowo w ziemi białogardzkiej na rzecz Bożeja. Majątki te wcześniej stanowiły własność Dobiegniewa i zostały mu odebrane po klęsce Warcisława II przez ojca Bożeja – Witka. W 1284 r. doszłoby jedynie do usankcjonowania tej konfiskaty. Ród Dobiegniewa mógł wejść w posiadanie tych dóbr jeszcze przed 1266 r.²³

Te same wzmianki zdaniem Sporsa świadczyły o pochodzeniu Dobiegniewa właśnie z ziemi białogardzkiej. Badacz identyfikował obu dostojników o tym imieniu jako jedną osobę. Pojawienie się Dobiegniewa w źródłach dopiero w 1267 r., a wzmianki o jego córce nowicjusze zakonnej w 1284 r., byłoby wynikiem jego młodego wieku. Funkcję wojewody Dobiegniew uzyskałby natomiast dopiero od Warcisława II, umacniającego swoich rówieśników. Wspomniany historyk wskazywał również na brak wzmianek mogących poświadczать związki Dobiegniewa z ziemią słupską. Nie wykluczał przy tym pokrewieństwa z Bezdziadem, który mógł jednak przybyć do Słupska dopiero w wyniku polityki personalnej Świętopełka. Później Spors dopuszczał przynależność Bezdziada do miejscowego rycerstwa, a nawet sprawowanie przez Dobiegniewa urzędu kasztelana gdańskiego już za czasów Świętopełka. Natomiast niezmiennie sprzeciwiał się uznaniu, że w okresie panowania tego władcy to możnowładztwo słupskie miało dominujące znaczenie, gdyż taka polityka władcy doprowadziłaby do wewnętrznych sporów. Jedynym logicznym rozwiązaniem byłaby więc hipoteza o przeniesieniu się Dobiegniewa z Białogardy po ostatecznym przejęciu przez Świętopełka dzielnicy Racibora w latach 50. XIII w. Mankamentem powyższego wniosku jest jednak brak ponownego ustosunkowania się do pokrewieństwa z Bezdziadem, które wydaje się być silnym dowodem pochodzenia Dobiegniewa z ziemi słupskiej. Nie można zapominać, że Spors wielokrotnie uznawał swoje założenia w tej kwestii za hipotetyczne²⁴. Niewykluczone więc pozostaje przybycie Bezdziada z innych terenów już w latach 40. XIII w. Nie przeczy to temu, że Dobiegniew odgrywał później dużą rolę u boku Świętopełka i tym samym istnieniu pewnego stronnictwa. Niewątpliwie się wydają także związki z ziemią słupską, ale nie da się rozstrzygnąć, czy pierwotnym obszarem działalności nie była jednak ziemia białogardzka.

Podobnie Jan, również występujący w dokumencie z 1267 r., miałby zdaniem Śliwińskiego pochodzić z ziemi słupskiej²⁵. Utożsamia go bowiem z miejscowym kasztelanem,

²³ PU 370, 373; B. Śliwiński, *Rola polityczna możnowładztwa...*, s. 82–83, 161–162; B. Śliwiński, *O kasztelanie...*, s. 123; B. Śliwiński, *Mściwoj II...*, s. 149, przypis 73; *Urzednicy Pomorza Wschodniego...*, s. 32; K. Bruski, *Rycerstwo ziemi lęborskiej w czasach średniowiecza*, „Biuletyn Historyczny Lęborskiego Bractwa Historycznego i Muzeum w Lęborku” 1997, nr 4, s. 24.

²⁴ J. Spors, *Nowa praca o roli politycznej możnowładztwa na Pomorzu Gdańskim w czasach Mściwoja II*, „Rocznik Koszaliński” 1988–1989 (wyd. 1990), nr 22, s. 220–222; J. Spors, *Jeszcze o roli...*, s. 138–143.

²⁵ PU 222.

pojawiającym się w trzech dyplomach datowanych na 1236 r.²⁶ Jan awansowałby na gdański urząd razem z Dobięgniewem w latach 50. i podobnie jak on, byłby jednym z głównych współpracowników władcy. Kolejny dowód stanowi pokrewieństwo – tak jak w przypadku Dobięgniewa i Bezdziała – z rodem Kotwiców, którego przynajmniej dwaj przedstawiciele nosili imię Jan. Oprócz hipotetycznego kontekstu politycznego jedyną podstawą powyższej koncepcji jest więc kryterium imienne²⁷. Spors zwrócił natomiast uwagę, że wspomniane imię było w omawianym czasie bardzo popularne. Ostatecznie i ten historyk dopuszczał identyfikację obu urzędników, za bardziej prawdopodobne uznając jednak przeniesienie Jana do Słupska z innej części państwa²⁸. Zbyt mała liczba przesłanek zmusza do przyjęcia za możliwe propozycji obu wymienionych badaczy.

Również w trzech dokumentach Wacława II pojawiają się wzmianki o kapelanie Hermanie, których jednak nie należy odnosić do jednej, ale przynajmniej do dwóch osób – kapelanów gdańskiego i słupskiego, posługujących w zbliżonym czasie²⁹. Pierwszy z nich występuje w dwóch dokumentach z 1268 r. i jest uznawany za przełożonego kanoników kościoła grodowego w Gdańsku, którzy zasilali również kancelarię księcia. Tak wysoką pozycję na dworze potwierdzać ma jego pierwszeństwo na liście świadków duchownych oraz występowanie przy znaczących inicjatywach Świętopełka już od lat 40. XIII w. Śliwiński zwrócił wszakże uwagę na ewentualne związki tego Hermana także z kościołami słupskimi. Mógł on bowiem być identyczny z kapelanem Świętopełka o tym samym imieniu, któremu książę w 1240 r. sprzedał i zwołał z powinności feudalnych wieś Ryczewo w ziemi słupskiej³⁰. Wspomniany badacz nie wyklucza jednak, że obdarowanym był wzmiankowany w 1269 r. Herman, kapelan w mieście przy grodzie słupskim. Opowiadali się za tym także Józef Spors oraz Barbara Popielas-Szultka, wiążąc tego duchownego na podstawie jego tytułu z kościołem św. Mikołaja, prawdopodobnie już wcześniej funkcjonującym przy słupskiej osadzie rzemieślniczej. Stanowił on własność książęcą, co uprawniało miejscowego duchownego do używania tytułu kapelana. Wskazany status świątyni mają potwierdzać czynione przez Mściwoja II nadania, najpierw w 1276 r. przykościelnego młyna, a następnie w 1281 r. samego kościoła, przekazanego ufundowanemu wtedy klasztorowi norbertanek. Przyjmuje się, że utworzenie omawianej świątyni było dziełem Świętopełka, dokonany niedługo po zdobyciu Słupska, czyli być może w latach 30. XIII w. W takim wypadku Herman z 1269 r. mógł pełnić swoją

²⁶ PU 54, 55, 56. Dwa ostatnie dokumenty są bezspornie uznawane za falsyfikaty z lat 30. XIV w. Na ten sam okres PU 54 datował także Gerard Labuda, nie przekreślając prawdziwości niektórych świadków, na co powołał się Błażej Śliwiński. Agnieszka Gut uznaje go za autentyk, zob. G. Labuda, *Geneza miasta na prawie lubeckim w Gdańsku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1981, R. 30, nr 1, s. 66–68; *Urzednicy Pomorza Wschodniego...*, s. 11, przypis 14; A. Gut, *Średniowieczna dyplomatyka...*, s. 68, przypis 12, s. 273.

²⁷ B. Śliwiński, *Rola polityczna możnowładztwa...*, s. 29–30; J. Spors, *Jeszcze o roli...*, s. 125–126; J. Spors, *Jan (poł. XIII w.)* [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 2, pod red. Z. Nowaka, Gdańsk 1994, s. 268–269; J. Karczewska, *Ród Kotwiców...*, s. 22–23.

²⁸ J. Spors, *Nowa praca...*, s. 222; J. Spors, Rec. *Urzednicy Pomorza Wschodniego*, „Rocznik Słupski” 1988–1989 (wyd. 1991), s. 229.

²⁹ PU 232, 235, 239.

³⁰ PU 70 („Hermann capellano nostro”); B. Śliwiński, *Herman* [w:] *Słownik biograficzny...*, t. 2, s. 191–192; A. Gut, *Średniowieczna dyplomatyka...*, s. 111–115.

funkcję już w 1240 r. i to o nim mówi wystawiony wtedy dokument³¹. Spór początkowo twierdził także, iż duchowny z 1240 r. był kapłanem w kościele św. Piotra, wyróżniając tym samym trzeciego Hermana³².

Dopuszczalne się więc wydają obydwie przytoczone hipotezy o dalszych losach Hermana z 1240 r., choćby ze względu na zbliżony czas aktywności obydwu później wzmiankowanych duchownych. Więcej przesłanek skłania jednak do identyfikowania go z kapłanem słupskim z 1269 r. W takim wypadku należałoby jeszcze wyjaśnić sprawę Ryczewa, które po transakcji dokonanej w 1240 r. powinno należeć do kościoła św. Mikołaja. Brakuje go jednak w opisie uposażenia tej świątyni z 1281 r., gdy przekazywano ją norbertankom, i pojawia się dopiero wśród nadań Mściwoja II dla tego zakonu w 1288 r. Warto zaznaczyć, że w tym samym dokumencie występują także dwie z wsi wymienionych już wcześniej. Z nieznanых powodów było więc konieczne ich ponowne nadanie, mogło to dotyczyć również Ryczewa. Możliwe, iż w 1240 r. Świętopełk nadał jedynie część wsi, a wszystkie dobra kościół otrzymał właśnie dopiero w 1288 r. Podobne sytuacje miały wtedy miejsce na Pomorzu Wschodnim³³. Natomiast bliższych związków kanonika gdańskiego z zachodnimi obszarami państwa nie dowodzi występowanie jego imienia przy nadaniach dla Bukowa czy udział w rokowaniach z klasztorem w Darguniu, co wynikało po prostu z jego pozycji na dworze³⁴.

W dokumencie Warcisława II dla cystersów bukowskich pojawiają się Radziśław (Raclaw) z Główczyz w ziemi słupskiej oraz Michał, prepozyt z Salina w ziemi białogardzkiej. Pierwszy z nich utożsamia się z osobą o tym imieniu znaną z omawianego wyżej dokumentu z 1240 r.³⁵ Warto wskazać, że Radziśław poświęcał w 1252 r. jedno z poprzednich nadań dla klasztoru w Bukowie³⁶. W świetle ustaleń miało ono istotne znaczenie polityczne, służyło mianowicie polepszeniu stosunków z Meklemburgią. Potwierdzałoby to zdaniem Śliwińskiego dużą rolę, jaką omawiany rycerz odgrywał u boku Świętopełka, i tym samym jego przynależność do wspomnianego stronnictwa można

³¹ PU 239, 281, 330; J. Spors, *Z problematyki trzynastowiecznego Słupska. Kościoły słupskie na tle aglomeracji osadniczej*, „Zapiski Historyczne” 1978, t. 43, z. 1, s. 16–18; J. Spors, *W sprawie początków miasta lokacyjnego w Słupsku*, „Rocznik Słupski” 1984, s. 5–13; J. Spors, *Kwestia datowania lokacji trzynastowiecznego miasta na prawie lubeckim w Słupsku*, „Słupskie Prace Historyczne” 1993, nr 1, s. 35–38; B. Popielas-Szultka, *Fundacja klasztoru norbertanek a początki lokacyjnego Słupska*, „Rocznik Słupski” 1982/83, s. 32–40; B. Popielas-Szultka, *Początki i lokacje miast na Pomorzu Sławięńsko-Słupskim do poł. XIV wieku*, Słupsk 1990, s. 50–51; B. Popielas-Szultka, *Rozwój przestrzenny Słupska od IX do pocz. XIV w.*, „Zeszyty Kulickie” 1999, z. 1, s. 173–174, 180–181.

³² J. Spors, *Z problematyki trzynastowiecznego Słupska...*, s. 14–15.

³³ PU 330, 437; B. Popielas-Szultka, *Fundacja klasztoru...*, s. 41. O podziale wsi zob. B. Śliwiński, *Na marginesie badań nad rodziną Rozwarowiców*, „Rocznik Gdański” 1988, t. 48, z. 1, s. 183–185.

³⁴ A. Gut, *Średniowieczna dyplomatyka...*, s. 113–114; B. Śliwiński, *Rola polityczna możnowładztwa...*, s. 81–83, 89–90; B. Śliwiński, *Herman...*, s. 191–192.

³⁵ PU 235, 70; *Urzednicy Pomorza Wschodniego...*, s. 41–42.

³⁶ PU 135 (uznawany za falsyfikat formalny powstały pod koniec lat 60. XIII w. Listę świadków, nadanie, jego datę i miejsce traktuje się jednak jako autentyczne, zob. A. Gut, *Dokumenty dla klasztoru cysterskiego w Bukowie Morskim do 1316 roku*, „Zapiski Historyczne” 2008, t. 73, z. 1, s. 104–105, 107–109; A. Gut, *Średniowieczna dyplomatyka...*, s. 279).

władztwa słupskiego. Powyższy badacz utożsamia go także z jakimś Raclawem – wojewodą białogardzkim znanym z dokumentu Świętopełka z datą 1257 r., na co wskazywałyoby, prócz kryterium imiennego, niedalekie położenie Głównyc – rodowej siedziby Radzisława. Zwraca uwagę obecność w tych samych dokumentach Warcisława II, co świadczyłoby o jego dłuższej znajomości z Radzisławem. Dopuszcza się bowiem, że pełnił on swój urząd jeszcze za rządów tego księcia, nawet pomimo nieprzydawania mu w oficjalnych dokumentach odpowiedniego tytułu. Fakt ten stanowiłby także kolejny dowód dla przytoczonej wyżej teorii o pochodzeniu współpracowników księcia gdańskiego spośród otoczenia Świętopełka. Brak określenia Radzisława z 1269 r. jako wojewody, wobec dokładnej tytułatury innych świadków tego dokumentu, posłużył Sporsowi do zakwestionowania jego identyfikacji z Raclawem. Należy jednak zwrócić uwagę, że dokument z 1257 r. stanowi najprawdopodobniej fałszyfikat formalny, w dodatku powstały w latach 80. XIII w., a może nawet na początku XIV w. Błędny zapis imienia lub funkcji w takim wypadku byłby jak najbardziej możliwy³⁷. Niemniej pochodzenie znanego z 1269 r. Radzisława z ziemi słupskiej jest niewątpliwe.

Natomiast Michał występuje jako prepozyt w Salinie, również położonym na terenie kasztelanii białogardzkiej. Wymienienie go razem z Radzisławem można by więc tłumaczyć ich wspólnym pochodzeniem terytorialnym, choć się przypuszcza, że Salino już w czasach książęcych stanowiło siedzibę nawet osobnej kasztelanii, bądź raczej opola lub okręgu sądowego, podobnie jak w okresie krzyżackim. Wskazywałoby na to m.in. wyraźne wyodrębnienie miejscowej sieci osadniczej. Ten ostatni powód posłużył Franzowi Schulzowi do wyjaśnienia występowania tutaj prepozyta, czyli proboszcza wyznaczonego do posługi w odległych parafiach³⁸. Tytuł taki nadawano jednak także szpitalnym duchownym³⁹, co w omawianym wypadku może mieć pewne znaczenie. Jest bowiem znana przynależność w późniejszym okresie parafii salińskiej do szpitala Świętego Ducha, funkcjonującego w gdańskim Głównym Mieście. Formalne nadanie z rąk wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego miało miejsce w 1344 r., a w 1385 r. dokonano jego ostatecznego potwierdzenia. Odtąd proboszcz saliński występował również jako szpitalny kapelan⁴⁰. Nasuwa się więc mocno hipotetyczne i, co należy zaznaczyć, niepoparte niczym innym

³⁷ PU 168; B. Śliwiński, *Rola polityczna możnowładztwa...*, s. 40–41, 88–90; B. Śliwiński, *Książę białogardzki...*, s. 40; J. Spors, *Nowa praca...*, s. 224; A. Gut, *Średniowieczna dyplomatyka...*, s. 282–283; M. Smoliński, *Polityka zachodnia księcia gdańsko-pomorskiego Świętopełka*, Gdańsk 2000, s. 85, 99–100.

³⁸ J. Spors, *Podziały administracyjne...*, s. 61–62, 153; K. Bruski, *Rycerstwo...*, s. 23; F. Schultz, *Geschichte...*, s. 427–428.

³⁹ Zob. M. Sumowski, *Prepozyci toruńskiego szpitala i kościoła św. Jerzego w średniowieczu*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2012, nr 2 (276), s. 351, przypis 20.

⁴⁰ PrU III/2 nr 691 (zachowany tylko w regeście); PrU IV nr 243–244; R. Kubicki, *Wybrane źródła do dziejów szpitala Świętego Ducha w Gdańsku z lat 1382–1449*, „Studia z Dziejów Średniowiecza” 2014, nr 18, s. 294–295, 299–301; R. Massalski, *Gotycki szpital św. Ducha w Gdańsku*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Gdańskiej” 1968, nr 124, „Architektura” nr 9, s. 115–118; A. Szarszewski, *Patrocinia średniowiecznych szpitali gdańskich* [w:] *Kaci, święci, templariusze*, pod red. B. Śliwińskiego, *Studia z Dziejów Średniowiecza*, nr 14, Malbork 2008, s. 332–335; M. Dzięcielski, *Aktywność społeczno-polityczna szlachty pogranicza łęborskiego*, Gdańsk 2009, s. 45–47; P. Oliński, *Fundacje mieszczańskie w miastach pruskich w okresie średniowiecza i na progu czasów nowożytnych* (*Chełmno, Toruń, Elbląg, Gdańsk, Królewiec, Braniewo*), Toruń 2009, s. 473–475.

przypuszczenie, że początki tych związków sięgają nawet 1268 r., jeśli oczywiście przyjąć domniemane istnienie szpitala już w okresie przedkrzyżackim. Wzmianka o prepozycie salińskim mogłaby także wskazywać na jakieś inne jego powiązania z gdańskim środowiskiem kościelnym lub posiadane tutaj wpływy, skoro został on przywołany na dokumencie dotyczącym tak znaczącej fundacji⁴¹.

Na liście świadków dokumentu z 3 maja 1269 r. tuż za Wacławem II występuje Chrystian, określony jako kapelan kościoła grodowego w Słupsku. Powyższa wzmianka stanowi najstarszą zachowaną informację o tej świątyni, której wezwanie: Najświętszej Marii Panny, jest znane dopiero z 1281 r. Niewykluczone jednak, że funkcjonowała ona jeszcze przed zajęciem Słupska przez Świętopełka. Kapelan grodowy, jak już zaznaczono, należał do bliższego otoczenia władcy. Chrystian występuje jeszcze w dokumencie z 1274 r., dalej sprawując swoją funkcję. Popielas-Szultka utożsamia go także z osobą o tym samym imieniu znaną z dokumentu z 1240 r. Podważyla tym samym wcześniejszy pogląd Sporsa, który uznawał tego Chrystiana za przedstawiciela gminy kupieckiej w Słupsku. Z pewnością omawiany kapelan posługiwał zarówno za rządów Wacława II, jak i Mściwoja II, być może nieprzerwanie, choć nie ma tutaj całkowitej pewności. Warto już w tym miejscu zaznaczyć, że z okresu 1270–1273 nie przetrwały żadne dyplomy odnoszące się do Słupska. Będzie to omówione niżej⁴².

Podobną sytuację można dostrzec w przypadku Święcy, który zarówno w 1269 r., jak i 1274 r. pełnił urząd podkomorzego słupskiego. Pomimo że w 1257 r. był on wzmiankowany jako podstoli sławieński, zgodnie się przyjmuje pochodzenie Święcy z ziemi słupskiej. Głównym argumentem, oprócz licznych powiązań całego rodu z tym terytorium, jest dysponowanie już przez nieznanego z imienia ojca Święcy znajdującymi się tutaj osadami: Krepą, Lubuniem, a także Siemianicami i Kobylnicą, co dokładnie wykazał Śliwiński. Ich wartość zdaniem wspomnianego badacza każe ponadto zaliczać Święcę do rycerskiej elity. Nie musi temu przeczyć sprawowanie niskiej funkcji podstolego, co dla Sporsa stanowiło dowód pochodzenia Święcy z niższego rycerstwa. Rozwiązanie takie mogło służyć edukacji młodego dostojnika lub integracji ziemi sławieńskiej z resztą państwa. Po 1269 r. Święca pojawia się dopiero w 1275 r., już jako kasztelan słupski. Pomimo późniejszej znacznej aktywności tego dostojnika u boku Mściwoja II nie można jednoznacznie i dokładnie określić postawy Święcy w czasie wojny domowej. Wynika to z podnoszonego wyżej milczenia źródeł dotyczących Słupska. Badacze nie zaliczają również Święcy do stronnictwa Dobiegniewa. Wniosek ten uzasadniałoby pełnienie przez Święcę urzędów także po wygnaniu Wacława II, jakkolwiek, szczególnie wobec nowych koncepcji dotyczących losów ziemi słupskiej, i tutaj nie można mieć pewności.

⁴¹ O istnieniu szpitala w XIII w. zob. S. Porębowicz, *Z dziejów opieki szpitalnej i społecznej w Gdańsku (szpital św. Ducha, najstarszy szpital i przytułek miasta)*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Gdańskiej” 1964, nr 59, „Architektura” nr 3, s. 107–111; R. Massalski, *Gotycki szpital...*, s. 115; P. Oliński, *Fundacje mieszczańskie...*, s. 473.

⁴² PU 70, 264; J. Spors, *Z problematyki trzynastowiecznego Słupska...*, s. 11–13; J. Spors, *Kwestia datowania...*, s. 36–37; B. Popielas-Szultka, *Rozwój przestrzeni...*, s. 172, 180–181; B. Śliwiński, *Rola polityczna możnowładztwa...*, s. 86, 89–90, 121–122; B. Śliwiński, *Mściwoj II...*, s. 146–147, 209–211.

Można jedynie przyjąć, że Świąca w omawianym okresie zaliczał się do lokalnej słupskiej elity⁴³.

Występujący na dalszym miejscu na liście świadków dokumentu z 1269 r. cześnik słupski Piotr jest identyfikowany z miejscowym łowczym znanym z lat 1257–1259. Nie ma powodów, by odrzucić to przypuszczenie. Znaczenie tych urzędów pozwala, jednak tylko hipotetycznie, uznawać Piotra nawet za członka lokalnej elity. Wyciągnięcie pewniejszych wniosków utrudnia brak jakichkolwiek innych wzmianek na temat omawianej osoby⁴⁴.

Następnie dokument wymienia braci Pakosława Niemcę i Mirosława. Należeli oni do rodu Rozwarowiców, który w latach 30. XIII w. wyemigrował z Pomorza Zachodniego do znajdującej się już pod władzą Sobiesławiców ziemi sławieńskiej. Bardziej uchwytna źródłowo jest jednak ich działalność na terenie ziemi słupskiej. Mirosław w latach 1284–1287 pełnił urząd miejscowego skarbnika. Być może był nim także wzmiankowany na początku XIV w. chorąży w Chmielnie. Mirosław pojawia się również w dokumencie (najprawdopodobniej antydatowanym na 1277 r.), w którym miał otrzymać od Mściwoja II wieś Strzelino pod Słupskiem w zamian za Niemcę, położoną w ziemi sławieńskiej, która od 1266 r. pozostawała poza granicami państwa Sobiesławiców⁴⁵. Pakosław natomiast występuje w źródłach jeszcze tylko w 1284 r.⁴⁶ Zdaniem Śliwińskiego do tego z braci należała jednak nie tylko Niemica, na co wskazuje choćby jego przydomek, ale także Strzelino. Pakosław byłby bowiem faktycznym odbiorcą nadania – rzekomo – z 1277 r., a dopiero później zamiast niego wpisano by Mirosława. Wyjaśniałoby to podwójne występowanie drugiego z braci w treści przywileju – najpierw jako odbiorcy, a później jako świadka nadania. Mirosław znalazłby się w takim wypadku w posiadaniu Strzelina dopiero po śmierci Pakosława, tak więc wcześniej powinien dysponować w okolicy jakimiś innymi majątkami. Strzelino od 1286 r. wchodziło także w skład uposażenia klasztoru norbertanek w Słupsku. Fakt ten dowodziłby dokonanej wcześniej podziału wsi. Ponadto, jak sądzi Śliwiński, w ziemi słupskiej działał już ojciec Pakosława i Mirosława, czyli Stefan Rozwarowic, którego badacz wbrew Sporsowi utożsamia z chorą-

⁴³ F. Morré, *Die Swenzonen in Ostpommern. Ausstieg und Herrschaft 1269–1357*, „Baltische Studien. Neue Folge” 1939, Bd. 61, s. 42–44 (tam też starsza literatura); J. Spors, *Rola polityczna Świąców w końcu XIII i na początku XIV wieku*, „Roczniki Historyczne” 1980, t. 46, s. 17–23; J. Spors, *Spoleczna i polityczna rola Świąców w końcu XIII i na początku XIV w.*, „Pomerania” 1983, nr 5, s. 40–41; B. Śliwiński, *Rola polityczna możnowładztwa...*, s. 37–39, 86, 89–90, 139–145; B. Śliwiński, *Gniazdo Rodu Świąców*, „Studia Bałtyckie. Historia” 1996, t. 2, s. 35–51; B. Śliwiński, *Świąca* [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 4, pod red. Z. Nowaka, Gdańsk 1997, s. 347–351; B. Śliwiński, *Mściwoj II...*, s. 146.

⁴⁴ J. Spors, *Urzednicy terytorialni i nadworni...*, s. 53, 60–62; *Urzednicy Pomorza Wschodniego...*, s. 47.

⁴⁵ PU 286; P. Czaplewski, *Hipoteza o pochodzeniu szlachty kaszubskiej*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1948, t. 14, s. 37–38; J. Spors, *Dzieje pomorskiego rodu rycerskiego Rozwarowiców w XIII i na początku XIV wieku*, „Słupskie Prace Humanistyczne” 1985, nr 5, s. 4–8, 10–14; B. Śliwiński, *Na marginesie badań...*, s. 183–186; B. Śliwiński, *Mściwoj II...*, s. 229–230; A. Gut, *Sredniowieczna dyplomatyka...*, s. 27–28, 232–233; *Urzednicy Pomorza Wschodniego...*, s. 51.

⁴⁶ PU 370 – w tym dokumencie Pakosław nie został jednak wspomniany wprost, jedynie Mirosław występuje jako „frater Nymczone”, co należy odnieść do przydomka Pakosława, zob. J. Spors, *Dzieje pomorskiego rodu...*, s. 11–12; B. Śliwiński, *Na marginesie badań...*, s. 184–185, przypis 19.

zym słupskim znanym z 1252 r. Piastowanie tej funkcji stanowiłoby rezultat współpracy ze Świętopelkiem. Stefan miałby bowiem wspierać inicjatywy tego księcia, jak choćby fundację klasztoru w Bukowie, któremu w 1250 r. ofiarował patronat nad kościołem w Niemicy. Wskazuje się jednak, że mówiący o tej darowiźnie dokument Stefana jest falsyfikatem formalnym powstałym w 1285 r., co może (ale nie musi) podważać również inne przytoczone przesłanki. Rozwarowice popierałby więc zachodnią politykę Świętopelka i jak on należałby do przeciwników Gryfitów. Z tego powodu opuściliby także ziemię sławieńską i położoną w niej Niemice, gdy w 1266 r. znalazły się one pod władzą Barnima I⁴⁷.

Do urzędników Wacława II zalicza się również Marcina. Pojawia się on bowiem w Słupsku najpierw w latach 40. XIII w., a później w 1274 r., jego działalność mogła więc obejmować panowanie wspomnianego księcia. Za pierwszym razem pełnił on jedynie funkcję podczaszego, a za drugim był już najwyższym miejscowym urzędnikiem, czyli wojewodą⁴⁸. Zmiana ta miałaby wynikać z domniemanego poparcia, jakiego Marcin udzieliłby w czasie wojny domowej Mściwojowi II. Z jednej strony wydaje się to prawdopodobne, szybki awans Marcina można bowiem porównać do karier innych dostojników Wacława II, którzy niedługo po wygnaniu swego księcia występują jako wysocy urzędnicy Mściwoja II, m.in. cześnik gdański Wajsyl, miejscowy sędzia Andrzej z Lublewa oraz kasztelan sławieński Witek⁴⁹. Z drugiej strony wzmianka o podczaszym z lat 40. mogła się odnosić nie do grodu słupskiego, ale gdańskiego. Natomiast jeśli rzeczywiście ów Marcin wywodził się z ziemi słupskiej, zaliczałby się raczej do miejscowej elity. Niemniej, ze względu na brak bezpośrednich argumentów źródłowych, Marcina nie można z pewnością umieszczać w gronie współpracowników Wacława II⁵⁰.

Wskazane przesłanki zdają się więc potwierdzać związki większości wymienionych osób z ziemią słupską lub białogardzką. Warto przy tym zauważyć, że w przeciwieństwie do pochodzenia wyraźnie są widoczne ekonomiczne związki wspomnianych osób z analizowanym obszarem. Wydaje się to mieć nawet większe znaczenie, szczególnie w aspekcie roli otoczenia Wacława II podczas jego panowania i wojny domowej. Dla wykazania tego jest konieczne zarysowanie prądów politycznych tego okresu w oparciu o analizę kolejnych wydarzeń.

⁴⁷ PU 130; P. Czaplewski, *Hipoteza...*, s. 37–38; J. Spors, *Dzieje pomorskiego rodu...*, s. 6–10; J. Spors, *Jeszcze o roli...*, s. 139–140; B. Śliwiński, *Rola polityczna możnowładztwa...*, s. 31–33, 129; B. Śliwiński, *Na marginesie badań...*, s. 181–183; B. Śliwiński, *O kasztelanie...*, s. 125–126; *Urzędnicy Pomorza Wschodniego...*, s. 47; B. Popielas-Szultka, *Rozwój gospodarczy dominium bukowskiego od połowy XII do połowy XVI wieku*, Słupsk 1980, s. 16–18, 21–23; M. Smoliński, *Polityka...*, s. 85, 99–100; A. Gut, *Dokumenty...*, s. 100–104.

⁴⁸ PU 54, 55, 264, 267; *Urzędnicy Pomorza Wschodniego...*, s. 49, 52.

⁴⁹ Wajsyl najprawdopodobniej już w 1270 r. występuje jako wojewoda świecki (PU 251), Witek w 1271 r. był już wojewodą gdańskim (PU 248), natomiast Andrzej w 1273 r. dodatkowo piastował urząd kasztelana gdańskiego (PU 258), zob. B. Śliwiński, *Rola polityczna możnowładztwa...*, s. 72–86; B. Śliwiński, *Mściwoj II...*, s. 140–149; *Urzędnicy Pomorza Wschodniego...*, s. 33–34, 37–39, 45, 59 (tam też szczegółowa literatura).

⁵⁰ B. Śliwiński, *Rola polityczna możnowładztwa...*, s. 34, 86–87; *Urzędnicy Pomorza Wschodniego...*, s. 49, 52; J. Spors, *Urzędnicy terytorialni i nadworni...*, s. 45–46, 57–62; J. Spors, *Rec. Urzędnicy Pomorza Wschodniego...*, s. 229.

Już latem 1266 r. książę szczeciński Barnim I zajął ziemię sławieńską, należącą do Warcisława II. Przyjmuje się, że wydarzenie to zdeterminowało kontynuowanie przez niego polityki Świętopełka, nastawionej na sprawy zachodnie, na co duży, jeśli nie decydujący wpływ miało pozostałe po ojcu otoczenie, w tym jego część pochodząca z ziemi słupskiej. Odzyskaniem utraconych majątków najbardziej zainteresowani byłiby bezpośrednio poszkodowani możni sławieńscy, jak wspomniany kasztelan Witek, którzy w popieraniu księcia gdańskiego widzieli główną możliwość osiągnięcia swego celu⁵¹. Przejawem dążeń Warcisława II miał być układ pokojowy z zakonem krzyżackim z 1 sierpnia 1267 r., zapewniający spokój na granicy wschodniej, co pozwalało skupić większą uwagę na sprawach zachodnich. Powyższy traktat uznaje się za sukces omawianej części otoczenia, oznaczający jednak dalsze osłabienie znaczenia możnych ziemi gdańskiej, wtedy w osobach urzędników Andrzeja i Unisława – dziedziców Lublewa. Ponadto książę zobowiązywał się nie udzielać pomocy uciekinierom z państwa krzyżackiego, co bezpośrednio uderzało w interesy pochodzących z Prus współpracowników Warcisława II – Wajsyla i Głabuny⁵². Tym się tłumaczy okazane przez nich w czasie wojny domowej poparcie dla Mściwoja II, który prowadził odmienną politykę. Już w 1264 r. zawarł on w Kamieniu układ z Barnimem I, skierowany najprawdopodobniej przeciwko własnej dynastii w celu przejścia władzy nad całym Pomorzem Wschodnim. Dążenie to nie miało według historyków ulec osłabieniu także w kolejnych latach, nawet gdy Mściwoj II 3 stycznia 1268 r. zawierał podobny jak Warcisław II układ z Krzyżakami⁵³. Brakowało w nim jednak wspomnianego punktu o zbiegach, co mogło zapewnić księciu świeckiemu poparcie licznie się osiedlających w jego dzielnicy emigrantów pruskich, ale także osób o tym pochodzeniu z otoczenia Warcisława II. Podobnie chęć zjednoczenia państwa przez Mściwoja II mogła odpowiadać dążeniom rycerstwa, dawała bowiem szansę na wzbogacenie się. Już na tym etapie występował więc konflikt dążeń nie tylko obu książąt, ale również różnych grup możnowładztwa, wynikający z chęci realizacji odmiennych, niedających się ze sobą pogodzić w ówczesnych warunkach, interesów. W przypadku rycerstwa chodziło tutaj o zdobycie lub utrzymanie wpływów politycznych oraz wiążące się z tym wymierne korzyści materialne, także na drodze realizowanego różnymi drogami zjednoczenia państwa⁵⁴.

⁵¹ K. Jasiński, *Wojna domowa...*, s. 185; B. Śliwiński, *Rola polityczna możnowładztwa...*, s. 37–38, 45–46.

⁵² PU 222.

⁵³ PU 225. O traktatach pokojowych z 1267 i 1268 r. zob. także: G. Labuda, *Pomorsko-krzyżacki zatarg graniczny z roku 1267/68. Przyczynę do migracji Prusów na Pomorze Gdańskie*, „Zapiski Historyczne” 1985, t. 50, z. 2, s. 7–13; E. Rymar, *Walka o Pomorze Gdańskie w latach 1269–1272*, „Rocznik Gdański” 1987, t. 47, z. 1, s. 7–14; B. Śliwiński, *W sprawie układów pomorsko-krzyżackich z roku 1267/68*, „Zapiski Historyczne” 1992, t. 57, z. 2–3, s. 107–116.

⁵⁴ K. Jasiński, *Wojna domowa...*, s. 175–176, 180–182, 184–185; K. Jasiński, *Pomorsko-krzyżackie układy pokojowe z 1267 i 1268 roku*, „Zapiski Historyczne” 1982, t. 47, z. 4, s. 106–108; B. Śliwiński, *Rola polityczna rycerstwa gdańskiego w okresie wojny domowej na Pomorzu Gdańskim w latach 1269–1272*, „Zapiski Historyczne” 1986, t. 51, z. 2, s. 6–9, 12–14, 19; B. Śliwiński, *Rola polityczna możnowładztwa...*, s. 41–46, 67–68, 72–73, 86, 90–91, 109–110; B. Śliwiński, *Układ...*, s. 270; B. Śliwiński, *Mściwoj II...*, s. 105–107.

Wskazane powyżej dążenia są uznawane w literaturze za przyczyny wybuchu wojny domowej z lat 1269–1271, podobnie jak zawarty w 1269 r. układ w Choszcznie. Na jego mocy Mściwoj II oddawał w lenno margrabiom brandenburskim: Janowi II, Ottonowi IV i Konradowi I Stendalskiemu, wszystkie swoje ziemie. Ponadto przejmowali oni na własność ziemię białogardzką, w której jednak Sobiesławowic mógł praktycznie korzystać ze wszystkich praw książęcych. Ten akt zdaniem większości badaczy był bezpośrednią przyczyną wybuchu walk wewnętrznych, rozpoczętych zgodnie z przekazem źródeł uwięzieniem Mściwoja II przez swoich możnych. Wskazuje się, że wspomnianą grupą kierowała obawa przed rosnącymi wpływami obcego rycerstwa i mieszczaństwa, co było widoczne w dzielnicy Sambora II. Mściwoj II nie tylko promował pruskich nobilew, ale także, idąc śladem stryja, miał znieść w dzielnicy świeckiej dotychczasowy wzór administracji, który zapewniał rycerstwu duży wpływ na władzę. Dlatego miało ono wystąpić przeciwko Mściwojowi II i poddać się pod władzę Wacława II, który w większym stopniu niż brat rekrutował swoich współpracowników spośród miejscowych możnych. Ponadto jako mniej doświadczony władca byłby bardziej podatny na naciski⁵⁵.

Powyższy wniosek należy szczególnie odnieść do omawianej tutaj grupy rycerstwa. Warto bowiem zwrócić uwagę na treść układu w Choszcznie. Wcześniejsi badacze wymienioną w nim ziemię białogardzką identyfikowali z Białogardem nad Parsętą na Pomorzu Zachodnim, przez co sojusz z margrabiami kierowali przeciwko Barnimowi I. Śliwiński, dopracowując dawną koncepcję Ludwiga Quandta, wskazał jednak, że należałoby tutaj mówić o Białogardzie nad Łebą. Przypomnieć należy, iż gród ten, jak i dzielnica, której był siedzibą, znajdowały się, przynajmniej do 1262 r., w oficjalnym władaniu Racibora – stryja Mściwoja II i Wacława II. Książę ten miał później wstąpić do zakonu krzyżackiego i przekazać mu swoją dziedziczną własność. Zdaniem Śliwińskiego nastąpiłoby to najpóźniej w 1268 r., a Mściwoj II miałby zawrzeć układ w Choszcznie w celu zapobieżenia przejścia Białogardy przez Krzyżaków. Książę świecki miał się tu powoływać na dynastyczne prawo do ziem po Raciborze, przysługujące jednak także Wacławowi II. Warto dodać, że pretensjami tego ostatniego do spornych terenów można tłumaczyć występowanie Radzisława z Głównyc i Michała z Salina na dokumencie z 9 października 1268 r. Sojusz z Brandenburgią byłby więc jednocześnie skierowany przeciw księciu gdańskiemu. Później powyższy badacz zmienił zdanie, uznając, że zagrożenie ze strony zakonu doprowadziłoby do zbliżenia obu synów Świętopelka, a nawet ich współpracy, na co już wcześniej wskazywano w literaturze. Jej efektem byłaby zgoda Wacława II na porozumienie z margrabiami. Oprócz kwestii Białogardy rozstrzygałoby ono bowiem także w sposób pokojowy przynależność ziemi sławieńskiej. Miałyby się ona znaleźć w posia-

⁵⁵ *Rocznik kapituly poznańskiej*, wyd. B. Kürbis et al. [w:] *Monumenta Poloniae historica*, Series nova, t. 6, Warszawa 1962, s. 49–50; *Chronica Olivensis auctore Stanislao Abbate Olivensi*, wyd. W. Kętrzyński [w:] *Monumenta Poloniae historica*, t. 6, Kraków 1893, s. 313; *Kronika Oliwska. Źródło do dziejów Pomorza wschodniego z połowy XIV wieku*, tłum. D. Pietkiewicz, oprac. B. Śliwiński, Malbork 2008, s. 74; K. Jasiński, *Wojna domowa...*, s. 178–179; B. Śliwiński, *Układ...*, s. 267–268; B. Śliwiński, *Mściwoj II...*, s. 99–100, 135.

daniu rodzonej siostry księcia gdańskiego i jej męża – Henryka von Kirchberga, o czym świadczą późniejsze zapewnienia Mściwoja II z 1273 r.⁵⁶

Układ w Choszcznie oraz wydarzenia go poprzedzające dotyczyły więc bezpośrednio omawianą grupę współpracowników, głównie ze względu na prawdopodobne posiadanie dóbr w ziemi białogardzkiej. Mogli się oni czuć zagrożeni przejściem tutaj władzy przez Krzyżaków, uderzyłaby ona bowiem w kwestie materialne. Również ziemia słupska zostałaby otoczona z dwóch stron przez obce, a niewykluczone, że i wrogie siły, co było sprzeczne z dotychczas realizowaną polityką. Chcąc zapobiec powyższemu rozwojowi wydarzeń, miejscowe rycerstwo rzeczywiście mogło, jak sądzi Śliwiński, początkowo popierać próby porozumienia z Mściwojem II. Z podobnych względów sprzeciwiłoby się następnie postanowieniom układu w Choszcznie. Wynikająca z nich brandenburska zwierzchność także groziła wspomnianymi wyżej negatywnymi konsekwencjami natury ekonomicznej. Zaistniała sytuacja mogła nawet skłonić omawianą grupę do podjęcia samodzielnych i radykalnych kroków. Wspomniany badacz przypisywał jej udział w porwaniu Mściwoja II, przeprowadzonym dowodnie przez możnych ziemi świeckiej. Dokonałoby się to nawet bez wiedzy Wacława II⁵⁷.

Z powodu milczenia źródeł nie wiadomo, jaka była postawa przebywającego stale w ziemi słupskiej rycerstwa na czele ze Święcą. Jak wcześniej wskazywał Śliwiński, ze względu na szybkie rozstrzygnięcie konfliktu, i to na odległych terenach nadwiślańskich, mogli oni zostać niejako zmuszeni do uznania Mściwoja II za władcę. Nie chcieli zapewne utracić swych majątków i urzędów, co niewątpliwie spotkało Radziława, być może także za udzielenie poparcia Wacławowi II. Ostatnio zaś wspomniany badacz wysunął hipotezę o zajęciu ziemi słupskiej przez księcia rugijskiego Wisława II już po wybuchu wojny między Sobiesławicami. W tej sytuacji miejscowe rycerstwo również mogło nie wziąć udziału w powyższym konflikcie i dopiero później poprzeć Mściwoja II przy okazji wypędzania Wisława w 1274 r. Wskazać należy, że utrata ziemi słupskiej mogła wpłynąć na osłabienie pozycji pochodzącej z tych terenów grupy rycerstwa i ułatwić pokonanie jej przez rywalizujących z nią pozostałych możnych z otoczenia księcia gdańskiego. Wpłynęłoby to tym samym na klęskę Wacława II⁵⁸.

Śliwiński przypuszczał, że początkowo z możnymi słupskimi współpracowało także rycerstwo sławieńskie, w osobie Witka i jego syna Bożeja. Pomijając tę hipotetyczną możliwość, niewątpliwie poparli oni Mściwoja II podczas wojny domowej, czego dowodzą otrzymane później zaszczyty. Wydaje się, iż to właśnie kwestie materialne miały duże znaczenie w dokonaniu tego wyboru. Wygnańcy z ziemi sławieńskiej, pozbawieni swych dóbr, mogli szukać rekompensaty na terenie dzielnicy białogardzkiej, którą faktycznie

⁵⁶ L. Quandt, *Ostpommern, seine Fürsten, fürstlichen Landestheilungen und Districte*, „Baltische Studien” 1856, Jr. 16, h. 1, s. 105–106, 110; J. Spors, *Dzieje polityczne ziem sławieńskiej, słupskiej i białogardzkiej XII–XIV w.*, Poznań–Słupsk 1973, s. 123–131; B. Śliwiński, *Układ...*, s. 277–285; B. Śliwiński, *Książę białogardzki...*, s. 41–45; B. Śliwiński, *Mściwoj II...*, s. 116–132 (tam też starsza literatura).

⁵⁷ B. Śliwiński, *Rola polityczna możnowładztwa...*, s. 67–68, 109–110; B. Śliwiński, *Mściwoj II...*, s. 137–138.

⁵⁸ B. Śliwiński, *Rola polityczna możnowładztwa...*, s. 86–90, 109–110; B. Śliwiński, *Mściwoj II...*, s. 142–149, 207–211.

rozporządzać miał Mściwoj II. Świadczyć o tym może posiadanie przez Bożeja Brzyna i Godętowa, prawdopodobnie odebranych Dobiegniewowi. Niewykluczone jednak, że majątki te były w posiadaniu Witka już wcześniej⁵⁹.

Analizując postawy poszczególnych grup, warto zauważyć, iż Wacisława II popierały jednoznacznie osoby na wyższych stanowiskach kasztelana i wojewody, w dodatku najprawdopodobniej urzędujące poza miejscem swojego pierwotnego pochodzenia. Można się zastanowić, czy nie wpływało to negatywnie na relacje z elitami pozostałymi na ziemi słupskiej i białogardzkiej, a także miejscowym średnim i drobnym rycerstwem. Wskazuje się, że to te grupy poparły Mściwoja II i dzięki temu przejęły szereg opróżnionych dostojęństw. Stronnicy Wacisława II zostali natomiast po zwycięstwie Mściwoja II pozbawieni swych wpływów. Możliwe, iż część z nich znalazła się we wzmiankowanej w źródłach grupie rycerstwa, która wyemigrowała wraz ze swoim patronem na Kujawy. Niektórzy być może powrócili po zbliżeniu pomorsko-kujawskim w 1275 i 1280 r. i, jak np. Dobiegniew młodszy, odzyskali swoje wpływy⁶⁰.

Po zebraniu dostępnych informacji na temat przedstawicieli rycerstwa i duchowieństwa z zachodnich obszarów państwa działających w otoczeniu Wacisława II należy potwierdzić ich wskazywane znaczenie w życiu politycznym Pomorza Wschodniego. Niewątpliwie wpływali oni na przebieg wydarzeń, głównie – co stwierdzono – mając na względzie potrzeby materialne. Stanowili również ważny przedmiot w poczynaniach władców. Po uwzględnieniu koncepcji dotyczących układu w Choszcznie powyższe wnioski należy też odnieść do rycerstwa ziemi białogardzkiej. Jej kontakty z głównymi ośrodkami kraju, jak w przypadku prepozyta salińskiego, oraz pozycja i wpływy, mogły być większe, niż dotąd uważano. Potwierdzenie tych przypuszczeń wymaga jednak dalszych badań.

Słowa kluczowe: możnowładcy, Sobiesławice, średniowiecze, Wacisław II, ziemia białogardzka i słupska

Summary

The Representatives of the Słupsk and Białogarda Lands in the Times of Wacisław II, Prince of Gdańsk in 1266–1269/70

The present study attempts to collect information about genealogy and career of all probable representatives of the lands of Słupsk and Białogarda by the Łeba river, who acted during the governance of prince Wacisław II of Gdańsk (1266–1269/70). In most of the cases their links

⁵⁹ B. Śliwiński, *Rola polityczna możnowładztwa...*, s. 81–83, 113–114; K. Jasiński, *Wojna domowa...*, s. 183–184.

⁶⁰ *Rocznik kapituły poznańskiej...*, s. 49; B. Śliwiński, *Rola polityczna możnowładztwa...*, s. 86–91, 138–139, 155–158; K. Jasiński, *Wojna domowa...*, s. 177–179.

with these territories were confirmed. Economic links are especially visible, such as ownership of manors. It could influence the attitudes of this social class before and during the civil war between Wacisław II and his eldest brother – Mściwoj II. This duke in 1269, pursuant to the Act of Choszczno, gave Białogarda land to the Margraves of Brandenburg. Earlier, Wacisław and Mściwoj's uncle – Racibor had demised this very same land to the Teutonic order. The local knighthood and highest officials, who owned the manors there (like voivod Dobiegnew) could feel immediate danger. They also had one more reason to move against Mściwoj. It's conceivable that they cooperated in capturing the duke, which began the war. With high probability, for their enemy attitude, they were banished with Wacisław by Mściwoj, and their manors were confiscated.